

Сылгы куттаах дойдум дьоно

Билинни кэмнэ сылгыныт диэн туюх үлэнит кинитин, тугу гынарын мунаахсыяр оҕо элбээн эрэрэ буолуо. Ол гынан баран сылгыныт сиэнэ буоламмын, оннук кини үлэтин-хамнаһын туһунан үөрэтэр оҕолорбор куруутун сырдатабын, кэпсиибин, үөрэтэбин.

Бу үлэбэр сылгыныт энэм туһунан (кени төрөппүт кыыһа) мин ийэм Винокурова (Решетникова) Мария Порфирьевна сырдаппытын киллэрдим. Таарыйа эттэххэ, быйыл 2022 сыллаахха 100 сааһын туолбут сахалартан биир бастакы композитор Винокуров Захар Порфирьевич бииргэ төрөөбүт балта буолар. Захар Порфирьевич аҕатыгар анаан Дьуон Дьянылы «Сылгыныт» хоһоонугар бэттээхэй мелодия айбыта.

Ону таһынан бу үлэбэр сылгы туһунан уус уран тылга киирбит таабырыннары, өс хоһооннору муспуппун уктум.

Винокуров Порфирий Васильевич

«Аҕам Винокуров Порфирий Васильевич 1875 сыллаахха төрөөбүт диэн билэбин. Онтон хантан хааннаах, кимтэн кииннээх диэни этэр уяабым суох. Бэйэтэ тугу да кэпсээбэт, мин да йыйыталаспатах эбиппин. Кени эдэригэр Искраҕа олорон ааспыт Шапошников диэн баайга араас күүстээх үлэлэргэ үлэлээбит. Бэйэтэ улахан унуохтаах, сахаларга бөдөн-садан көрүнгээх этэ.

Кэтэриис диэн саха дьахтарыттан 1922 сыллаахха Захар, 1929 (1930) сыллаахха Баһылай төрөөбүттэр. Онтон мин 1933 (1934) сыллаахха төрөөбүтүм кэннэ, ийэм олорор оһо эрдэхпинэ ы-ү ыйдаахпар тымныйыттан күн сириттэн бараахтаабыт. Ол сағана аҕам Уоһук диэн колхуоска сайынын оттуур, кыһынын уопсай колхуос сылгыларын көрөр, аһатар этэ. Онтон хайдах да кып-кыра оһону сатаан көрбөккө Дьяконов Баһылайдаахха көрдөрө биэрбит. Ол сағана ити ыаллар биир уоллаахтар этэ. Кэнники ол уол ыалдьан өлбүт. Кинилэр Кыыс сүктүбүт диэн искра сиригэр мыраан үрдүгэр олорбуттара. Кинилэргэ мин оскуолаҕа киририэхпэр диэри сылдыбыппын. Онно аҕам кэлэн барар этэ. Эт хаалларара, кэпсэтэн ааһара.

Үөрэнэрбэр миигин Намнаағы орто оскуолаҕа киллэрбиттэрэ. Онно аччыгый убайбынаан Баһылайдыын интернакка олорбуппун. Үөрөппит учууталбын Евдокия Дорофеевна Винокурованы өйдүүбүн. Өссө күһүн

Хамагатага детдомна киллэрбиттэрэ. Онтон сааныары бу кыыс аҕалаах диэн таһаарбыттарыгар, аҕабар уонна убайдарбар барбытым. Иккис кылааска аны Аппааныга Марковтарга олордубуттара, Баһылайдыын баарбытын өйдүүбүн. Аҕалара Гаврил диэн ааттаах этэ. Онно санаспыт Матырыас, кинилэргэ кыра оҕолоро Анялаах бааллара. Аан таһыгар Матырыас ийэтэ Маайа эмээхсини кытта иккиэ-үһүө буолан утуйарбыт. Өссө Винокуров Сэмэн диэн маннайгы кэргэниттэн уола баара. Кини эмиэ начаальнайга үөрэнэрэ. Боодьобостор дьиэлэриттэн сатыы Маалыкайга оҕолор үөрэнэ барарбыт.

Маайа миигин эбээн курдук, Баһылайы намчы ийэтин Кэтириис курдук, Захары аҕатын Мэппиилэй курдук диэн эппитин өйдүүбүн.

Аҕам атынан таһаҕас таһыытыгар сылдыбыт. Ааллаах Үүн диэн хоту сиргэ атынан таһаҕас таспытым диирэ. Ол саҕана кини хараһын өлөрөн анаар өттө көрбөт буолбута. Сэри саҕана аҕам 66-67 саастаах эбит. Ол саҕана биһиги Хойоноҕо олодор этибит. Үс ампаар дьиэ баара, оттотугар балаҕан түрбута. Ыалларбыт Ыстапый дьонон, Хоссохо ийэтэ буолан дьукаахтаһар этибит. Таһынааһы ыалбыт Эверстовтар, Гоголевтар. Арҕаа энэр диэки титиик баара, хотоннор. Аҕам, тоҕотун билбэтим, күөлү тула күрүө туппута. Оччолорго колхуоспут аата Уоһук диэн этэ, кэлин искра буолбута. Аҕам колхуос сылгытын көрөр-истэр, аһатар этэ.

1946-47 сыллаахтан өлүөр диэри Сивцева Балбаара диэн дьахтардыын Хаар балаҕанна олорбута. Сүөһү иппиттэрэ, онон үрүң аһатар буолбуппут. Балбааралыын түспүт хартыската баар. Аҕам өлбүтүн кэннэ Намна, Салбанна олоро сылдыбыт диэн истибитим.

1962 сыллаахха Аппааныга кыра уолугар Баһылайга олорон иһинэн ыалдыан өлөр. Уола Баһылай аҕатын кытта тэннэ сылдыан, сылгы иитиитин ымпыгар-чымпыгар үөрэнэн, кини туйаһын хатаран оройуон чемпиона буола уһаарыллан таһыстаҕа. Бэйэтэ эмиэ совхоз эдэр сылгыһыттары Макаров Карл Михайлович, Евстафьев Алексей Алексеевич, Афанасьев Роман Афанасьевич, Дьяконов Василий Петрович итэн-такайан сылгыһыт ыарахан үлэтигэр сыһыарбыта.”

Сылгыһыт аҕатын туһунан ахтыыны суруйбут кыһа Мария Порфирьевна билигин 88 саастаах Нам улууһугар Аппааны нэһилиэгэр улахан уолугар Захарга олодор.

Сахалыы таабырыннар

Алакам – чалакам суоҕа буоллар,

Аллан дьаамыгар тийиэм этэ. (адаҕалаах ат)

Таһырдыа маньыһыт, аара ырыаһыт, иһирдьэ күндүһүт баар үһү. (сэргэ, аан, остуол)

Икки ыт иччилэрин кэнниттэн сырсаллар да, хаһан да кини иннигэр түспэттэр. (аттаах сыарҕа)

Дьоху-дьоху дьоруолуур, аҕыс маҕана дьыдыгыныыр. (аттаах сыарҕа)

Сыһыыга сырбас, хонууга хорос баар үһү. (сылгы уонна ынах, сүөһү)

Тонмот ойбон, дойдур хатырык баар үһү. (сылга хараҕа, туйаҕа)

Бэдэр үтүлүк иһигэр бэтиэхэ биһилэх баар үһү. (уулаах биэ)

Танара анныгар икки саары чаккы ыйанан турар үһү. (биэ эмийэ)

Үтүө киһи кыалыктаак хатата суох үһү. (сылгы үөнэ суоҕа)

Үөнэ битии битийбит, аллара кылыы кылайбыт. (сылгы уулуура)

Ааттаах киһи атаһа, дьоллоох киһи доҕоро аан туорэй бухатыыр баар үһү (ат көлө)

Танара уола уоту уоба сылдыар үһү. (үүннээх ат)

Ыстаабытын иһин ыйыстыбат баар үһү. (үүн)

Ыттааҕар кыра, аттааҕар үрдүк. (ыныыр)

Үтүө киһи үс курдаах. (ыныыр уонна ыныын холуна)

Муруннаах буолан баран, муннунан тыыммат баар үһү. (ыныыр хонсуоччута)

Тутумнааҕар кылгас, хыналлааҕар күүстээх. (ындыы хараҕата)

Икки мэтэкээн энди-сэмди кыргыттар үнкүүлүү сылдыбаллар үһү. (ингэнэлэр)

Олордо олоочдох, тэптэр тэбилик, туттар тутулук. (ыныыр, ингэнэ, үүн)

Ханнык атаһа таһаһа уокка оһоһуларый уонна атаһтан уһуллубатый.

(боккуоба)

Томтор үрдүгэр тоноҕос ойуу баар үһү. (чаппараах)

Үтүө киһи моойторугун кыайан кэппэт үһү. (хомуут)

Эрдээх киһи эрбэжиттэн иннибит. (ат буутата)

Танара уолун саппыкытын тилэҕэ дьөлөҕөс үһү. (адаҕалаах ат)

Күрүөтээҕэр намыһах, аттааҕар күүстээх баар үһү. (ат өттүүр мас)

Убайа куотар, инитэ сиппэт баар үһү. (сылгы олуга)

Кырыы суолугар кытыһа сытар үһү. (иһэх)

Кыталыга кырайбыт, туруйата туран хаалбыт. (ат сэргэттэн барара)

Өс хоһооннор

Киһи кэпсэтэн, сылгы кистэнэнэ, ынах мангыраһан билсэр.
Үтүө ат биир кымньыылаах, үтүө киһи биир тыллаах.
Үүннээх-ыныырдаах биир тыл.
Ханкалаах акка хагдан да от хамаҕа.
Оннооһор түөрт атахтаах бүдүрүйэр.
Аан дойду дьонун ат гынан мииммит, орто дойду дьонун оһус гынан
көлүммүт.
Аттаахтан кымньыытын ылар, сатыыттан тайабын ылар.
Үнсүү атын эмиэ сиир, оһуһун эмиэ сиир.
Өстөөххөр тийдэххинэ, көлөң ырыа.
Көмүс харчы күүстээх, эттээх ат эрэмньилээх.
Суобас диэн сүр соноһос буолбатах, уларсыкка сылдыбат.
Үтүө санаа өтүүтээһэр көмөлөөх.
Айан киһитэ киэн суолу таптыыр.
Сылдыбыт сыа аһылыктаах, утуйбут уу аһылыктаах.
Үчүгэй ат охтор түһүөр диэри барар.
Үлэ ата- от хаата, үлэ киһитэ – ас хаата.
Уол оһо дьоллоох, соноһос ат соргулаах.
Уол оһо биир күн ат өрөһөтүгэр, биир күн ат уорһатыгар.
Саха саарбата, киһи ата.
Күс быһый, ат бөһө.
Үрдүнэн үрүн чыычаабы көтүппэт, алларанан чыс кутуйабы аһарбат.
Күлүннаах биэ курдук куодарыһаллар.
Айан киһитэ аргыстаах,
Суол киһитэ доһордоох.
Ат курдук ааттаах, суол курдук сурахтаах киһи.
Ат тийиэһинэн албан – дьаһах аат.
Ууһут ат оломун курдук.
Ууһут ат курдук судургу киһи.
Аттаах ойбоно, сатыы тайаҕа.
Аттаах хонуга, сатыы ойүөтэ.
Үтүө ат мөнүүлээх буолар.
Эмэһэтэ үөнүрбүт убаһаҕа дылы.
Сымнаһас айахтаах күлүн тиэргэн иһинээһи биэни барытын эмэригэр дылы.
Баайыллан маһан ат ылыан суоһа.
Кымньыылыаһым да кыһыйбат, аттаныаһым да аһыйбат.
Кытарах биэ курдук кырыытыттан кыйманһыыр.

Ат сүүрдэбинэ, ыт хаалбат, көбөн көттөбүнэ, чөркөй хаалбат.
Сыарба бардабына, ыт хаалбат.
Аттанаары туран ахтатын абырахтаппыкка дылы.
Ынабы ыныырдаабыкка дылы.
Ыты хомууттаабыкка дылы.
Бажа аттамытыгар дылы.
Ат күрүөнү намынабынан көтөр.
Киһи үйэтэ аттаах киһи түннүгүнэн элэс гынан ааһарын күрдүк.
Аттан-биэттэн төрөөбөтөхпүт.
Үтүө биэттэн абааны кулун төрөөбүтүгэр дылы.
Уол оҕо, ат кулун.
Уол оҕо, ат кулун туохха төрүүллэрий.
Ат, оҕус көллүллэн үөскүүр, уол оҕо эрэйдэнэн үөскүүр.
Ат соноҕонугар ахсым, киһи эдэригэр дохсун.
Дьахтар таҥанынан, сылгы сыатынан.
Дьахтар таптаныытын таптыыр, оҕо оҕолонуутун таптыыр, саа сууллуутун таптыыр, кымыс хамнатыытын таптыыр.
Ала кулуну төрөппүт.
Ат тарпат айыыт, оҕус тарпат буруйа.
Улаан үйгута, кэрэ кэһиитэ.
Убаһа сангыах уларсыктаах, арбаҕас сангыах атаһаһыктаах.
Тимир инэһэлээхтэр тиэстибиттэр, алтан инэһэлээхтэр айгыстыбыттар.
Сылайбыт акка үүнэ да таһаҕас.
Тиэтэйбит сыарба сир анныгар хаалар, тиэтэйбэтэх сыарба сыыр үрдүгэр тахсар.
Баастаах аттан наһаалаҕай араһпат.
Ат көһүннэбинэ ыныыр көстүө, быһах көһүннэбинэ кыын көстүө.
Ат сиэлигэр кутуругар түһэрэр, оҕус муоһугар-туйаҕа түһэрэр.
Эттээх ат эрэллээх.
Арбаһыгар баастаах ат ыныырын уурдарбат.
Кутуйах ат атаһын кытта охсуспутугар дылы.
Обустан охторгор муоһуттан тутус, аттан сууларгар сиэлиттэн харбаа.
Ат инэһиттэн көмүс кыырмаһын көрдөөбүккэ дылы.
Төрүт сылгы төрүүбэ, ытык сылгы ыамата.